

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри
англійської мови № 1
факультету морського
судноводіння
Національного університету
«Одеська морська академія»

ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВИХ ФОРМ РОЗПОВІДІ, ОПИСУ ТА РОЗДУМУ В АНГЛОМОВНОМУ ДЕТЕКТИВІ (НА МАТЕРІАЛІ УСНОГО ДИСКУРСУ)

Стаття є спробою окреслити просодичні особливості реалізації англomовного детективу. Досі детективи розглядалися лише як літературний жанр. Цей жанр є досить популярним. Він постійно розвивається, набуваючи різноманітних форм. У сучасній літературі вирізняють детективну драматургію, детективні оповідання та повісті, соціальні, іронічні, психологічні й навіть фантастичні детективи. Усі вони приваблюють читача можливістю відволіктися від повсякденних справ, поринути в таємничий світ злочинів і зосередити всю увагу на розв’язанні хитромудрих загадок чи на історіях, від яких холодне серце, але які трапляються з кимось іншим і обіцяють жадану перемогу справедливості. Однак робіт, присвячених аналізу лінгвістичних (зокрема просодичних) характеристик детективного жанру, мало, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета роботи полягає в складанні просодичного портрета композиційно-мовленнєвих форм на основі англomовного детективу. Об’єктом дослідження є інтонаційне оформлення англomовного детективу. Предметом дослідження виступили інтонаційні засоби, які дозволяють виявити характерні риси композиційно-мовленнєвих форм (розповіді, опису та роздуму) в англomовному детективі.

Із поставленої мети випливають такі задачі:

- окреслити різницю композиційно-мовленнєвих форм (розповідь, опис, роздум);
- проаналізувати поняття «інтонація»;
- описати та порівняти результати перцептивного й аудитивного аналізів просодичних особливостей композиційно-мовленнєвих форм «розповідь», «опис» і «роздум» в англomовному детективі;
- окреслити інтонаційний імідж кожної розглянутої композиційно-мовленнєвої форми в англomовному детективі, урахувавши результати дослідження.

Матеріалом для дослідження послуговували 20 фрагментів англійською мовою, що найбільш яскраво презентують композиційно-мовленнєві форми розповіді, опису й роздуму з детективного оповідання А.К. Дойла «Скандал у Богемії», начитані на плівку носієм британського варіанта англійської мови.

Композиційно-мовленнєва форма (далі – КМФ) – термін, який був запропонований у мовознавстві видатним ученим В.В. Виноградовим. КМФ являє собою свого роду модель комунікації, яка визначається характером змістовної інформації, що передається. Змістова інформація може бути різною: фактологічною, концептуальною, гіпотетичною, естетичною, інструктивною тощо. Ці види інформації окремо чи разом складають різні типи текстів. Наприклад, фактологічна, теоретична та гіпотетична інформація характеризує насамперед наукові тексти; фактологічна й естетична – художні тексти; публіцистичні та газетні тексти розраховані на два види людської діяльності – пізнавальну та ціннісно-орієнтаційну, а тому поєднують у собі різні види інформації – фактологічну, оцінювальну-емоційну.

Емпіричний і теоретичний рівні пізнання відображаються на загальній специфіці текстів. Вони можуть бути констатуючого типу й аргументативного типу. Кожний із цих типів у тексті реалізується в різних формах мови та засобах викладення (чи КМФ). Тексти констатуючого типу мають КМФ «опис», «розповідь» (характеристика-опис, повідомлення-розповідь). Тексти аргументативного типу – КМФ «роздум» (визначення-пояснення, висновок-роздум). Класифікація КМФ, яка включає опис, розповідь, роздум, є традиційною в лінгвістиці.

Отже, аналіз сучасної лінгвістичної літератури дає змогу виділити три основні композиційно-мовленнєві форми: розповідь, опис і роздум.

Далі проаналізуємо особливості кожної КМФ, адже кожна з них зумовлена цілком висловлювання та засобами його викладення: розповідь відображає події та передає послідовно явища або дії; опис являє собою словесне зображення будь-якого явища дійсності через перерахування його характерних ознак; роздум передбачає словесне викладення, пояснення та підтвердження певної думки.

У розповіді автор відображає навколишній світ через послідовність дій персонажів, тобто представляє його в діяхронічному плані [1, с. 23]. Розповідь здійснює зчеплення окремих подій в епізоді та різних епізодів між собою, завдяки чому можна збагнути динаміку подій, що зображуються. Отже, ми можемо уявити КМФ «розповідь» як певний діяхронічний зріз дійсності.

Опис служить засобом передачі подій, розгортання власне подієвої сторони сюжету. На відміну від КМФ «розповідь», опис є горизонтальним чи синхронічним зрізом зображуваних подій, пов’язаним з уповільненням дії, що

зумовлено іншими функціями цієї КМФ: розвиток предметно зображуваного аспекту розповіді, що включає введення елементів навколишньої обстановки, зокрема пейзажу, чи зображення персонажів, передбачаючи повідомлення певних географічних відомостей, портретних характеристик діючих осіб тощо. У цій КМФ перераховуються ознаки та властивості, які дозволяють створити закінчене уявлення про якийсь предмет чи явище.

Таким чином, розповідь і опис протиставлені один одному за ознаками динамічності, статичності, діахронії та синхронії. Такі ознаки впливають безпосередньо з функціонально-змістової направленості цих КМФ під час створення змістової структури твору [2, с. 61].

Сутність КМФ «роздум», на думку О.А. Нечаєвої, складає основу та висновок, які даються в логічній послідовній формі. Зміст КМФ «роздум» має узагальнене причинно-наслідкове значення, яке спирається на повний або скорочений висновок, унаслідок чого часова ситуація, яка замінюється ситуацією логічною, виявляється нейтралізованою [2, с. 64]. Він у найбільш очевидній формі відображає здатність людини абстрактно міркувати, робити висновки, відволікаючись від конкретних фактів дійсності, на основі чого ця КМФ набуває певної функціональної відокремленості відносно розповіді й опису [1, с. 25].

Далі проаналізуємо поняття «інтонація», компоненти якого послугували предметом нашого дослідження. Роль інтонації в системі мови дуже важлива. Вона є невід’ємною частиною функціонування мови, дозволяючи їй виконувати комунікативну функцію, яка є найважливішим засобом людського спілкування.

Різноманітні трактування інтонації можна об’єднати в дві основні групи. Одні визначення ототожнюють інтонацію з мелодикою. Таке розуміння інтонації розповсюджене в англійській і американській лінгвістиці (Гімсон, Крістал, Халлідей, Джоунз, О’Коннор та ін.) [3; 4; 5; 6; 7]. Інші лінгвісти трактують інтонацію як складне ціле, яке включає різні компоненти. Кількість і характер компонентів варіюється у визначеннях різних авторів. Таке широке розуміння інтонації є характерним для російської лінгвістичної школи. Так, О.М. Пешковський включає в поняття інтонації мелодіку, ритм і тембр [8, с. 23–24]. А.М. Антипова цитує В.М. Всеволодського-Гернгросса, який розуміє під інтонацією «послідовність тонів, які можна розрізнити відносно висоти, сили, темпу та тембру» [9, с. 4]. Г.П. Торсуєву належить таке визначення інтонації: «Мелодика, распределение ударения в предложении, ритм, тембральная окраска и темп произнесения составляют сложное единство интонации, являющейся одним из важнейших средств выражения значения высказывания» [10, с. 2]. В.А. Васильєв включає ритм у поняття інтонації й пропонує виділити такі компоненти: мовленнєву мелодію, фразовий наголос, темпоральний компонент (тривалість, паузація, ритм) і тембральний компонент [11, с. 15]. В.А. Артемов визначає інтонацію «в її слуховому сприйнятті», як «структурну єдність мелодії, тембру, ритму та темпу, що має те чи інше комунікативне значення» [12, с. 3].

У нашій роботі надається перевага визначенню інтонації А.М. Антипової, яке багато в чому схоже з визначеннями Г.П. Торсуєва та В.А. Васильєва. Однак необхідно внести деякі уточнення та зміни. Під інтонацією А.М. Антипова розуміє складну єдність таких компонентів: 1) мовленнєвої мелодії; 2) фразового наголосу; 3) темпоральних характеристик (тривалість, темп, паузація); 4) ритму; 5) тембру (якість голосу) [9, с. 5].

А.М. Антипова вважає доцільним включити ритм у поняття інтонації, але вона не включає його в темпоральний компонент, як В.А. Васильєв, а виділяє ритм як самостійний компонент. Це можна пояснити тим, що ритм – явище не тільки часового плану, він вбирає в себе низку інших явищ [там же]. Інтонація може бути розглянута в чотирьох планах: 1) артикуляторному (фізіологічному); 2) перцептивному; 3) акустичному (фізичному); 4) лінгвістичному (функціональному).

У поданій статті проаналізовані дані, отримані в результаті проведення перцептивного й аудитивного аналізів.

Головним завданням *перцептивного* аналізу нашого дослідження було визначення *шквал* і *тонів*, які використовуються в різних КМФ тексту англомовного детективу.

Було виявлено, що для *КМФ «розповідь»* характерне переважне вживання низхідної східчастої шкали (49,5%). Використання рівної шкали становить 34,4%. Крім того, у розповіді трапляються ковзна та ламана шкали, частки яких складають відповідно 7,5% і 8,6%.

Тон, який найчастіше використовується в розповіді, – це низький низхідний, який становить 81,7% тексту. Високий низхідний тон уживається значно менше й складає лише 12,9%. Частка низького висхідного тону також невелика й становить 5,4%.

Для *КМФ «роздум»* характерне вживання рівної шкали, що складає 47,3%. Низхідна східчаста шкала вживається в 32,7%. Ковзна шкала становить 11%. Частка ламаної шкали становить 9%.

Тони, які використовуються в роздумі, – це переважно низький низхідний (80%); високий низхідний (10,9%); низький висхідний (9,1%).

У *КМФ «опис»*, як і в *КМФ «розповідь»*, уживається переважно низхідна східчаста шкала в 36,4% досліджуваного матеріалу. Рівна шкала складає 27,3%. Частка ламаної шкали становить 22,7%, а ковзної – 13,6%.

Серед термінальних тонів ми виділяємо низький низхідний (68,2%) і високий низхідний тони (4,5%). Низький висхідний тон складає 27,3% й використовується переважно в перераховуванні.

Завдання аудиторського аналізу полягало в підтвердженні результатів перцептивного дослідження. Для проведення аудиторського аналізу були запрошені викладачі фонетики англійської мови, перед якими була поставлена низка задач у процесі триразового прослуховування відрізаних фраз. Передусім аудитори мали ідентифікувати запропоновані фрази за приналежністю до певної КМФ.

Результати обробки відповідей показали, що аудитори впізнали виділені КМФ із високою надійністю: вірогідність правильного впізнавання певної КМФ не опускалася нижче 70%, що, на наш погляд, є достатнім для підтвердження мети нашого дослідження й дозволяє перейти до виконання безпосередніх завдань роботи.

Під час проведення експерименту аудиторів отримали п'ять карт, на яких потрібно було позначити характеристики фраз за такими мовними категоріями:

- 1) гучність: голосно, норма, тихо;
- 2) темп вимовляння: швидко, норма, повільно;
- 3) висотний рівень: високо, середньо, низько;
- 4) тип фінального тону: низький низхідний, високий низхідний, низький висхідний, високий висхідний, низхідно-висхідний, висхідно-низхідний;
- 5) тип шкали: рівна, низхідна східчаста, висхідна, ламана, ковзна.

Першою задачею аудитивного аналізу було визначення гучності вимови фраз, які представляють різні КМФ. За результатами обчислення сумарної *гучності* всього експериментального матеріалу було виявлено, що в КМФ «розповідь» понад половина фраз (62,2%), вимовлених із середньою гучністю, оцінені аудитором як «норма». Близько 24,4% проаналізованих висловлювань вимовлені в розповіді голосно. Фрази, вимовлені тихо, склали 13,4% від усього експериментального матеріалу КМФ «розповідь».

У КМФ «опис» майже більшість фраз (85%) вимовлені із середньою гучністю. Меншу кількість складають фрази, вимовлені голосно (15%). Фрази, вимовлені тихо, у КМФ «опис» відсутні.

У КМФ «роздум» також переважають фрази, вимовлені із середньою гучністю (77,1%). Кількість фраз, які були оцінені аудитором як вимовлені гучно, складає 20%, як вимовлені тихо – 2,9%.

Другою задачею експерименту було визначення *темпу* вимови фраз, які представляють різні КМФ. Аналізуючи отримані результати, можна зробити висновок, що кількість випадків *середньої* швидкості в КМФ «розповідь» і «опис» у процентному співвідношенні майже однакові й складають 51% і 55% відповідно. Що ж стосується КМФ «роздум», то кількість висловлювань, вимовлених диктором із середнім темпом, – 40%, а висловлювань, вимовлених швидко, – 45%.

У КМФ «розповідь» кількість фраз, вимовлених *швидко*, складає 32%, у КМФ «опис» – 30%. Висловлювання, які були оцінені аудитором як вимовлені *повільно*, у КМФ «опис» і «роздум» становлять 15%; кількість же таких висловлювань у розповіді не набагато більша (17%).

Третьою задачею аудитивного аналізу було визначення *висотного рівня фраз*, які представляють різні КМФ. У ході аналізу експериментального матеріалу аудитором було виявлено, що для трьох КМФ характерним є *середній* висотний рівень вимовляння фраз. У розповіді та роздумі кількість висловлювань, вимовлених на середньому висотному рівні, майже однакова та складає 66,7% і 67,6% відповідно. У КМФ «опис» їхня кількість становить 80%. *Високий* висотний рівень є більш характерним для КМФ «роздум» (32,4%) і «опис» (20%), ніж для КМФ «розповідь» (4,4%). Випадки *низького* висотного рівня трапляються тільки в розповіді (28,9%), в описі та роздумі вони відсутні.

Четвертою задачею, поставленою перед аудитором, було визначення характеру руху фінального тону у висловах, які презентують КМФ «розповідь», «опис» і «роздум». Результати математичних підрахунків характеру руху мелодії завершення висловів, які представляють різні КМФ, демонструють не дуже широку варіативність типів фінального тону. Аудитором виявлена наявність не всіх запропонованих характерів мелодій завершення.

Було зафіксовано, що найбільш уживаним фінальним тоном є *низький низхідний*, який у 73,3% випадків трапляється в КМФ «розповідь», у 90% – у КМФ «опис», у 80% – у КМФ «роздум». Другим за частотою використання був відмічений *високий низхідний тон*, який рівною мірою трапляється в розповіді та роздумі (20%), в описі він становить 5%. Однак є й деякі відмінності. Так, для КМФ «розповідь» характерним є вживання *висхідно-низхідного* тону в 6,7% випадків, а в КМФ «опис» використовується низький висхідний тон, який складає 5% усього експериментального матеріалу.

П'ята, заключна задача, яка була поставлена перед аудитором, – визначення *шкали* висловлювань, які представляють різні КМФ.

У ході аналізу експериментального матеріалу аудитором було виявлено, що для *КМФ «розповідь»* характерне найчастіше вживання низхідної східчастої шкали, що становить 57,8%. Приблизно однаковим є відсоткове співвідношення використання ковзної та рівної шкали, які складають 20% і 17,8% відповідно. Рідше трапляється ламана шкала (4,4%).

У *КМФ «опис»* переважає рівна шкала, яка складає понад половину всього експериментального матеріалу (70%). Частіше трапляються висхідна та ковзна шкали, які становлять 15% і 10% відповідно. Низхідна східчаста шкала трапляється лише в 5% випадків досліджуваного матеріалу. Випадки вживання ламаної шкали в КМФ «опис» відсутні.

Найбільш притаманними для *КМФ «роздум»* шкалами є низхідна східчаста (62,9%) і рівна шкала (25,7%). І лише у 11,4% випадків трапляється ламана шкала.

Описані принципи процедурної організації аудитивного аналізу дозволили максимально реалізувати задачі дослідження. Результати аудиторського аналізу дозволили зробити низку важливих висновків про основні інтонаційні характеристики, які зумовлюють диференціацію КМФ на перцептивному рівні, а також про наявність типологічних закономірностей і специфічних особливостей інтонаційного оформлення композиційно-мовленневих форм «розповідь», «опис» і «роздум» в англійській мові.

У результаті слухового аналізу вдалося виявити таке.

1. Факт наявності змісторозрізняючих можливостей в інтонації не викликає сумніву.

2.Інтонаційне вираження тієї чи іншої КМФ характеризується протиставленнями всіх акустичних параметрів (мелодійного, темпорального та динамічного компонентів) в англійській мові. Так, висотний рівень і гучність реалізації фраз, які представляють різні КМФ, марковані дещо сильніше, ніж темп.

3.Одним із основних інтонаційних параметрів, за допомогою якого можна розрізнити висловлювання КМФ «розповідь», «опис» і «роздум», є висхідно-низхідне завершення певного відсотка фраз у розповіді та низького підйому в описі, що взагалі відсутнє в роздумі.

4.Для висловлювань, які представляють КМФ «розповідь», найбільш характерним є вживання низхідної східчастої шкали. Це також є притаманним і для КМФ «роздум», тоді як у КМФ «опис» переважно використовується рівна шкала.

Таким чином, детальний аналіз усіх акустичних ознак фраз, які презентують різні КМФ, переконує нас у тому, що КМФ «розповідь», «опис» і «роздум» мають свої чіткі інтонаційні відмінності, де кожний інтонаційний засіб відіграє значну роль.

Перспектива нашого дослідження полягає в проведенні експериментального аналізу з метою підтвердження запропонованої гіпотези про наявність певного набору частотних, динамічних і темпоральних параметрів, що беруть участь в організації та диференціації різних КМФ.

Література:

1. Розанова Е.А. Композиционно-речевые формы в англоязычной художественной и публицистической прозе (сопоставительное исследование на материале произведений XIX–XX вв.) : дис. ... канд. фил. наук / Е.А. Розанова. – Одесса, 1996. – 167 с.
2. Нечаева О.А. Функционально-смысловые типы речи (описание, повествование, рассуждение) / О.А. Нечаева. – Улан-Удэ : Бурят. кн. изд-во, 1974. – 262 с.
3. Cruttenden A. Gimson's Pronunciation of English [7th Edition] / A. Cruttenden. – UK : Hodder Education, 2008. – 362 p.
4. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 489 p.
5. Halliday M. A Course in Spoken English: Intonation / M. Halliday. – Oxford : Oxford University Press, 1970. – 134 p.
6. Jones D. An Outline of English Phonetics / D. Jones. – Cambridge : CUP, 1962. – 174 p.
7. O'Connor J. Phonetics [Penguin Language and Linguistics] / J. O'Connor. – UK : Penguin Books, 1999. – 320 p.
8. Пешковский А.М. Интонация и грамматика / А.М. Пешковский // Избранные труды. – М. : Наука, 1999. – С. 23–24.
9. Антипова А.М. Интонация английского языка / А.М. Антипова. – М. : МГПИ, 1971 – 94 с.
10. Торсуев Г.П. Обучение английскому произношению / Г.П. Торсуев. – М. : ГУПИМП, 1974. – 224 с.
11. Vassilyev V.A. English Phonetics. A Theoretical Course / V.A. Vassilyev. – М. : Higher School Publishing House, 1970. – 321 p.
12. Артёмов В.А. Метод структурно-функционального изучения речевой интонации / В.А. Артёмов. – М. : 1-й МГПИИЯ, 1974. – 160 с.

Анотація

С. ТИХОНИНА. ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВИХ ФОРМ РОЗПОВІДІ, ОПИСУ ТА РОЗДУМУ В АНГЛОМОВНОМУ ДЕТЕКТИВІ (НА МАТЕРІАЛІ УСНОГО ДИСКУРСУ)

Стаття є спробою окреслити просодичні особливості реалізації композиційно-мовленнєвих форм розповіді, опису та роздуму на матеріалі англomовного детективу. Описане поняття «композиційно-мовленнєва форма» та подана його традиційна класифікація. Окрім цього, проаналізоване поняття «інтонація» й окреслені її функції в мові та мовленні. Теоретична база дозволила провести перцептивне й аудитивне дослідження для складання просодичного портрета англomовного детективу.

Ключові слова: композиційно-мовленнєва форма, розповідь, опис, роздум, інтонація, просодія, тон, шкала, детектив.

Аннотация

С. ТИХОНИНА. ПРОСОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ КОМПОЗИЦИОННО-РЕЧЕВЫХ ФОРМ ПОВЕСТВОВАНИЯ, ОПИСАНИЯ И РАССУЖДЕНИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДЕТЕКТИВЕ (НА МАТЕРИАЛЕ УСТНОГО ДИСКУРСА)

Статья представляет собою попытку определить просодические особенности реализации композиционно-речевых форм повествования, описания и рассуждения на материале англоязычного детектива. Описано понятие «композиционно-речевая форма» и представлена его традиционная классификация. Также проанализировано понятие «интонация» и выявлены её функции в языке и речи. Теоретическая база позволила провести перцептивное и аудитивное исследования для составления просодического портрета англоязычного детектива.

Ключевые слова: композиционно-речевая форма, повествование, описание, рассуждение, интонация, просодия, тон, шкала, детектив.

Summary

S. TYKHONINA. PROSODIC FEATURES OF SPEECH REALIZATION OF NARRATIVE COMPOSITIONAL FORMS “NARRATION PROPER”, “DESCRIPTION”, “ARGUMENTATION” IN THE ENGLISH DETECTIVE STORY (ON THE BASIS OF THE ENGLISH ORAL DISCOURSE)

The present article is an attempt to define prosodic features of speech realization of narrative compositional forms “narration proper”, “description”, “argumentation” on the basis of the English detective story. The paper includes the description of the notion “narrative compositional form” and presents its traditional classification. Besides, there is an analysis of the notion “intonation” and its functions in language and speech. The theoretical background has allowed us to conduct perceptive and auditory investigations to draw a prosodic portrait of the English detective story.

Key words: narrative compositional form, narration proper, description, argumentation, intonation, prosody, tone, scale, detective story.